

TROLDDOM

Louise Nyholm Kallestrup: *I pagt med Djævelen. Trolddomsforestillinger og trolddomsforfølgelser i Italia og Danmark etter Reformationen*, København: Forlaget Anis 2009, 251 sider, illustreret.

Louise Nyholm Kallestrups bok *I pagt med Djævelen. Trolddomsforestillinger og trolddomsforfølgelser i Italia og Danmark etter Reformationen* (2009) er et meget solidt arbeid, som gjennom systematiske analyser bringer for dagen ny kunnskap om trolddomsforfølgelsene i Italia og Danmark i tidlig nytid. Kallestrup har store kunnskaper om emnet. Hun avla i 2007 sin doktorgrad ved Universitetet i Aalborg med tittelen *Trolddomsforfølgelser og trolddomstro: En komparasjon af det posttridentine Italia og det lutherske protestantiske Danmark i det 16. og 17. århundrede*. Dette er en nyskapende studie innen trolddomsforskning, og avhandlingens innhold spiller med i den foreliggende boken. Forfatterens store kompetanse viser seg gjennom de kyndige forskningsspørsmål som stilles, den utførte analysen og vurderingen av fagstoff.

I pagt med Djævelen inneholder grundige analyser av trolddomsprosesser i Orbetello i Toscana og Nord-Jylland på 1600-tallet. Boken er banebrytende ved at det er en komparativ studie, der blikket løftes fra de spesifikke land og materialet settes i relieff. Dette er en av meget få komparative studier av europeiske trolddomsprosesser, som er gjort ut fra et kildemateriale skrevet på to ulike språk.

Å gjennomføre en slik komparativ studie er en krevende oppgave. Det fordres oversettelse av primærkilder, der språklig presisjon er av avgjørende betydning, før selve analysen kan påbegynnes. I tillegg arbeider Kallestrup med materiale knyttet til den katolske kirke i Italia og den protestantiske kirke i Danmark. Foruten kjennskap til kirkens organisering og lære i de to land kreves kjennskap til inkvisitorisk så vel som dansk rettspraksis. Forfatteren har kommet meget godt fra denne oppgaven. Hun har god oversikt og viser en fremragende evne til å turnere stor stoffmengde og ulike rammebetingelser rundt trolddomsprosessene i de to sammenlignede områder. Slik sett er det en forbilledlig framstilling leseren møter i boken.

Kallestrup definerer trolddom som menigmanns forsøk på å tilegne seg og kontrollere guddommelige krefter med henblikk på et spesifikt formål. Kildematerialet som ligger til grunn for studien er 50 personer anmeldt for trolddom til den romerske inkvisitor i Orbetello i løpet av perioden 1648–1680 og 50 personer anklaget for trolddom ved Viborg landsting i løpet av perioden 1612–1690. De italienske sakene omfatter 39 kvinner, ni menn samt to personer med kjønn ukjent. Av disse ble 15 dømt, derav 11 kvinner og fire menn. Ingen fikk dødsstraff. Vanlig straff for trolddom under inkvisisjonen var pisking, forvisning, galeislaveri og fengsel. De danske

sakene omfattet kun kvinner, hvorav 45 fikk dødsstraff, fire ble dømt til rømming av boslodd og landsforvisning samt én til landsforvisning. Innen forskningslitteraturen er tortur ofte pekt på som hovedårsak til at trolldomsanklagede bekjente. Også i de to gjeldende områder ble tortur benyttet. Men tidspunktet for tillatt bruk av tortur adskilte seg i de to land. Hos inkvisisjonen ble torturen iverksatt før domsavsigelsen. I Danmark var tortur kun tillatt etter domsavsigelsen.

I pagt med Djævelen er delt i fire hoveddeler: Indledning, Forfølgerne, De forfulgte og Mødet mellom forestillingsverdener. Forfatteren tolker møtet mellom forfølgerne og de forfulgtes forestillingsverdener som avgjørende for at trolldomsprosessene fant sted. Denne fortolkning blir en bærebjelke for bokens innhold for øvrig. Ved å følge en slik tekstlig kompositorisk bevegelse faller mye detaljert stoff på plass, og enkeltfortellinger kan ubesværet plasseres inn i de større strukturer.

Kontrasten mellom teologenes og allmuens forestillingsverden står i fokus i bokens drøfting, og blir en nøkkel til å forstå likheter og ulikheter i prosessenes utvikling. Under inkvisisjonen ble trolldom definert som kjetteri og underlagt kirkelig jurisdiksjon. Inkvisitoren så menigmanns trolldomsritualer som religiøse forbrytelser. Den lovmessige forståelse var identisk med den teologiske. Straffen var alltid ledsaget av et krav om botshandlinger, før den dømte igjen kunne innlemmes i kirken. Inkvisisjonen reiste, førte og dømte i saken. Den folkelige forståelsen av trolldom innbefattet kjærlighetsmagi, helbredelsesmagi og gjenfinning av stjålne penger. Bruk av remedier var vanlig, og den kraft disse hadde, kunne forsterkes ved å tilføre kirkelige handlinger eller symboler. Under forhør underkastet de anklagede seg inkvisitorens ledende spørsmål. Trolldomsprosessene var for inkvisisjonen først og fremst en innsats for å disiplinere befolkningen, og inngikk som et ledd i en større reformering av den katolske kirke.

I Danmark var trolldomsforbrytelsen underlagt verdslig jurisdiksjon. Det var en anklageprosess, der saken ble reist og ført som et sivilt søksmål, med formell siktelse og vitneføring. Herredsfogden meklet og vurderte i første instans. De som ble kjent skyldige, fikk saken sendt til landstinget, der dommerne tok stilling til skyldspørsmålet. Inntil 1617 var det den materielle skade trolldommen forårsaket, som ble fokusert. Ved forordning av 1617 fikk ledende danske teologer innflytelse på trolldomslovgivningen. Alle former for trolldom ble kriminalisert, også signeri. Dødsstraff ble anvendt for alvorlige trolldomsforbrytelser. Men allmuen skjønte ikke at signeri skulle være straffbart, og det var menigmann som anmeldte mistenkelige trollfolk. Dette førte til at man i Danmark hovedsakelig rettsforfulgte skadevoldende trolldom: en trollkvinne lovet ondt, og så inntraff en ulykke eller sykdom.

Kallestrup tegner et utfyllende bilde av allmuens og de lærdes forståelse av trolldom. For de danske prosessers vedkommende blir anmeldelse av trolldoms-mistenkt person og innledende avhør sett på som et vindu inn til menigmanns forestillingsverden. Boken går detaljert gjennom vitneutsagn og viser hvordan uli-

ke former for handlinger ble mistenkelige når de ble sett innenfor en trolldomsdiskurs. Beskrivelsen av allmuens magisk-religiøse forestillingsverden er interessant lesning. I motsatt ende av skalaen befinner den lærde forståelsen av trolldom seg, definert ut fra ledende teologisk tenkning. En fortolkningsmåte basert på en slik kontrastering fungerer godt i forhold til det kildemateriale forfatteren benytter. Det må imidlertid nevnes at det å operere med atskilte forestillingsverdener for de lærde og allmuen ikke kan brukes som en generell modell for analyse av europeiske trolldomsprosesser, da det finnes områder av Europa der lærde forestillinger om trolldom var tatt opp i allmuens forestillingsverden på 1600-tallet.

Bokens tittel henspiller på en pakt med Djevelen og den dertil hørende makt til å utøve trolldom. Med henvisning til Thomas Aquinas benytter Kallestrup seg av begrepene eksplisitt og implisitt djevlepakt. Den eksplisitte djevlepakt innebar at paktens var bevisst inngått. Den implisitte djevlepakt innebar at paktens var inngått ubevisst, og at utøveren trodde at han eller hun påkalte guddommelige krefter, mens vedkommende i virkeligheten påkalte demoner. Inkvisisjonen så det slik at alle former for trolldom forutsatte en relasjon til Djevelen via en paktinngåelse. Den eksplisitte djevlepakten ble sett på som den mest alvorlige, mens hovedparten av inkvisisjonsprosessene var basert på den implisitte djevlepakt. Den danske forordning av 1617 sondret mellom 'hjemmelige kunster' og 'rette trollfolk', nemlig de som hadde forbundet seg med Djevelen eller hadde omgang med ham. Dette var en sonndring forankret i den europeiske doktrinen demonologi, der eksplisitt djevlepakt stod sentralt. Demonologisk tankegodt ble for første gang inkorporert i dansk lovverk i 1617. Innen trolldomsforskning er det vanlig å skille mellom *maleficium*, den tradisjonelle trolldom, og *diabolisme*, skadevoldende trolldom med eksplisitt djevlepakt som kjernepunkt. I kildematerialet som ligger til grunn for *I pakt med Djævelen*, er det *maleficium* som er hovedanliggende. Bokens tittel viser dermed i hovedsak til den implisitte djevlepakt.

Kallestrup har omfattende kunnskaper om teologisk utlegning av trolldom på 1600-tallet. Med faglig tyngde drøfter hun forbindelsen mellom verdslig og lærd forståelse av trolldom, og, i forlengelsen av det, den teologiske forståelses innvirkning på jurisdiksjonen i trolldomssaker. Det komparative aspektet tydeliggjør forskjeller mellom den katolske og protestantiske kirke, og det trer tydelig fram at rettspraksis i de to områder gikk i ulik retning. Drøftingen er solid og velargumentert, og forfatteren får godt fram de ulike forløp i de to land. Den katolske kirkes skille mellom den implisitte og den eksplisitte djevlepakt ble et anvendelig redskap i forfølgelsen av trolldom. Ved å sondre mellom de to grader av djevlepakt ble det mulig for inkvisisjonen å inkorporere alle menigmanns forseelser i sin fortolkningsramme. Ved å anvende den ubevisst inngåtte pakt med Djevelen kunne inkvisisjonen dømme alle som handlet mot katolske forskrifter. Men de kunne også innlemmes i kirken igjen. I Danmark var straffeutmålingen under trolldomsprosessene av en mer alvorlig karakter. All utøvelse av trolldom hørte til det onde. Døds-

straff ble hyppig anvendt. Det personlige gudsforhold stod sentralt, og Gud skulle dømme i det hinsidige.

Skillet mellom implisitt og eksplisitt djevlepakt har betydning for fortolkning av trolldomsprosesser. I flere områder av Europa der alvorlig trolldomsforfølgelse fant sted, spiller diabolisme en betydelig rolle. Det er nøye sammenheng mellom diabolisme, eksplosive prosessbølger og høyt antall dødsdommer. Bekjennelse av eksplisitt djevlepakt var avgjørende for graden av farlighet, vurdert ut fra rettsapparatets side. For områder der trolldomsprosessene hadde en slik karakter, eksempelvis sentrale deler av Tyskland, Skottland og Finnmark i Norge, er diabolisme et viktig analysepunkt.

I pagt med Djævelen bærer preg av god stilistisk framstilling. Språket er lett og ledig, argumentasjonen tydelig og konsekvent. Kallestrup benytter klare narrative grep, særlig gjennom å bygge ut sin sakprosaetekst med eksempelfortellinger. Dette bidrar til å trekke leseren inn i stoffet og gir nærhet til de enkelte personer som ble rettsforfulgt. De nyanser og den detaljrikdom som kommer fram i forfatterens nærlesning av kilder, er et meget verdifullt trekk ved boken. De utfordringer forfatteren har møtt med henblikk på oversikt og tydelighet i framstillingen av et komplekst materiale, er blitt løst på en god og leservennlig måte. Det er fyldige oppsummeringer avslutningsvis i hvert kapittel.

I pagt med Djævelen er blitt en meget tiltalende bok med hensyn til lay-out. Teksten bygges ut med gode og relevante illustrasjoner. Pene kart tegnet av Inger Bjerg Poulsen illustrerer de to geografiske områdene som behandles i boken. Figurer med grafer tjener til å belyse kvantitative forhold ved materialet. Kildeliste, litteraturliste og indeks letter fremfinning av spesifikke emner og gir holdepunkter for videre orientering i feltet.

Alt i alt er Louise Nyholm Kallestrups bok meget vellykket. Boken forener oppdatert kunnskap på det teoretiske område med grundig nærlesning av enkeltkilder. De overordnede refleksjoner og vurderinger er av stor verdi. Men like viktig er det å påpeke at boken er blitt engasjerende gjennom de dybdeboringer som forestas. Til sammen er det blitt et helhetlig arbeid. Boken er et viktig tilskudd til litteraturen om trolldomsprosesser og utøvelse av magi på 1600-tallet. Den kan leses med utbytte av et stort publikum med interesse for det spennende feltet som trolldomsprosesser er. Den anbefales på det varmeste for alle som ønsker å sette seg inn i de forestillinger om trolldom som eksisterte hos høy og lav i tidlig nytid.

DR. LIV HELENE WILLUMSEN,
FØRSTEAMANUENSIS,
INSTITUT FOR HISTORIE OG RELIGIONSVITENSKAP,
UNIVERSITETET I TROMSØ